

1.01
Prejeto 5. 10. 2004

UDK 329(497.4:497.5)"1918/1923"

Aleksandra Berberih-Slana*

Stjepan Radić in republikansko gibanje v Sloveniji. Od nastanka Kraljevine SHS do volitev v Narodno skupščino leta 1923

IZVLEČEK

Vprašanje slovensko-hrvaških političnih stikov med obema vojnama je v največji meri uprašanje stikov in odnosov med vodilnima političnima strankama - Slovensko ljudsko stranko in Hrvatsko republikansko seljačko stranko. Eno pomembnih vprašanj odnosov med obema narodoma je tako širitev vpliva republikanskega gibanja in Stjepana Radića na Slovenskem. Pričujoči članek povzema s tem povezane dogodke od nastanka Kraljevine SHS do volitev v Narodno skupščino leta 1923.

Ključne besede: Slovenija, Hrvaška, politika, Stjepan Radić, Hrvatska republikanska seljačka stranka, Anton Novačan

ABSTRACT

STJEPAN RADIĆ AND THE REPUBLICAN MOVEMENT IN SLOVENIA. FROM THE FOUNDATION OF THE KINGDOM OF SCS TO THE NATIONAL ASSEMBLY ELECTIONS IN 1923

The question of slovene-croatian political contacts between the two world wars is mainly a question of contacts and relations between the two main political parties - Slovene People's Party and a Croatian Republican Peasant's Party. One of the most important issues of political relations between the two nations is definitely an expansion of influence of the republican movement and Stjepan Radić's influence to Slovenia. The following articles summarizes the connected events from the beginnings of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes to the 1923 elections to National assembly.

Key words: Slovenia, Croatia, Politics, Stjepan Radić, Croatian Republican Peasant's Party, Anton Novačan

* Dr., raziskovalka, Pedagoška fakulteta Univerze v Mariboru, Oddelek za zgodovino, SI-2000 Maribor, Koroška cesta 160; e-mail: aleksandra@berberih.com.

Raziskovanje Radićevega prodora v Slovenijo je raziskovanje enega temeljnih vprašanj slovensko-hrvaških odnosov med obema vojnoma je zapisal Janko Prunk. V obdobju od združitve do sprejema vidovdanske ustave se je ta prodor šele začel, vse do volitev v konstituanto pa pravzaprav še sploh ni bilo opaziti nobenih neposrednih organizacijskih prizadevanj za prodor v Slovenijo.¹

Stjepan Radić je svoj prodor usmeril predvsem na Prekmurje in nekatera področja vzhodne Slovenije, Belo krajino, šmarski, brežiški, krški okraj in dele celjskega okraja. Najbolj zgodaj in najbolj neposredno je Hrvaška pučka seljačka stranka (dalje HPSS) nastopila v Prekmurju, v vseh drugih območjih pa se je prodor odvijal posredno, s pomočjo nekaterih slovenskih kmečkih in republikanskih strank. Radićev prodor v Slovenijo je temeljil na dveh elementih, kot to v svojem članku ugotavlja Prunk. Eden od elementov je bila Radićeva želja, da bi se HRSS uveljavila tudi zunaj Hrvatske, drugi element pa je bilo prizadevanje nekaterih slovenskih strank, republikancev in samostojnih kmetijcev, ki so želeli z Radićem dobiti oporo v boju proti dominaciji političnega katolicizma v Sloveniji.²

Slovenska ljudska stranka (dalje SLS) je kot predstavnica političnega katolicizma v Sloveniji Radića grobo napadala, češ da je "Hrvaška radićevščina priklila iz podobnih razlogov kakor ruski boljševizem" ter ta pojav pripisala politični in kulturni nerazvitosti hrvaškega ljudstva. Predstavniki političnega katolicizma v Sloveniji so bili prepričani, da radićevščina ne more povzročiti nobene škode, če bi ostala omejena na Hrvaško, saj bi prej kot slej propadla. Menili pa so, da bi lahko povzročila razpad države, če bi "pognala korenine med Slovenci".³

Liberalni časnik *Slovenski narod* in časnik SLS *Slovenec* sta zaradi tega odločno nasprotovala širjenju radićevske propagande med slovenskim ljudstvom. Ko je Stjepan Radić kot vodja HRSS v začetku leta 1919 v Ljubljano poslal predstavnike stranke, so predstavniki SLS odločno in glasno poudarili, da vztrajajo pri "proglášenem narodnem jedinstvu in združitvi" in na tak način razočaranim Radićevim poslancem dali jasno vedeti, da SLS ne namerava sprejeti temeljnih programskih načel HPSS.⁴ Radić je zaradi tega na shodu HPSS v začetku februarja 1919 v Zagrebu napadel Korošca, češ da je "srbski" minister ter da se je prodal največjemu sovražniku hrvatstva Svetozarju Pribičeviću. Radić je na shodu posebej poudaril zahtevo Hrvatov po "hrvaški konstituenti", kot razlog za to zahtevo pa je navedel strah Slovencev, ki naj bi "kot brez pameti pohiteli v centralizem ministrski in centralizem kraljevski",⁵ zaradi česar se torej Hrvati nanje niso mogli zanesti.

Popolnoma jasno je, zakaj je ta Radićev govor sprožil poplavo napadov in komentarjev slovenskih časnikov. Ti so njegovo politiko opisovali kot nedosledno, njegovo početje kot brezglavo, kot dokaz za to pa so navajali, da se je Radić še pred kratkim zavzemal za slovensko-hrvaško republiko,⁶ kar naenkrat in brez pra-

1 Janko Prunk: Radić in Slovenci 1919-1928. Zgodovinski časopis, 1985, št. 1-2 (dalje Prunk, Radić in Slovenci), str. 25.

2 Prav tam.

3 Prav tam, str. 26.

4 Slovenski narod (dalje SN), 17. 1. 1919, št. 14, str. 3, Radićevci so poslali v Ljubljano; Slovenec (dalje S), 17. 1. 1919, št. 13, str. 3, Odposlanci Hrvatske seljačke stranke v Ljubljani.

5 S, 4. 2. 1919, št. 28, str. 4, Shod seljačke stranke; SN, 4. 2. 1919, št. 29, str. 3, Radićeve hujskarije v Zagrebu.

6 Leta 1918 si je Radić prizadeval za ustanovitev samostojne hrvaške države, ki bi zajemala bansko, dalmatinsko in bosansko Hrvaško ter ki bi imela možnost združitve s Slovenijo. V začetku aprila 1918 je odločno pojasnil svoje stališče, da želi hrvaško državo, če bi bilo potrebno tudi proti

vega vzroka ali celo pojasnila pa se je omejil na hrvaško republiko. Katoliški *Slovenec* je bil v svoji oceni Radičevega delovanja še prizanesljiv, saj ga je opisal kot "tragedijo nadarjenega človeka".⁷ Za slovenske liberalce pa je bil Radić enostavno le veleizdajalec.⁸

Nenaklonjenost dela slovenske javnosti se je pokazala že, ko je Radić s sodelavci marca 1919 obiskal Ljubljano, kar je v časnikih sprožilo val ugibanj o vzroku tega obiska. Radić je v Ljubljani obiskal vodjo francoske vojne misije, s katerim se je sestel 17. marca. Na tem sestanku naj bi Radić francosko misijo seznanil s temeljnimi političnimi zahtevami HPSS, katerih cilj je bila "hrvaška nevtralna kmečka republika".⁹ Ljubljansko policijsko ravnateljstvo je v svojem poročilu z dne 24. marca 1919 zapisalo: "Izven privatnih poslov je (Radić) bil glasom poizvedb tukajšnjih organov pri generalu francoske misije, katera se nahaja v Ljubljani in ima sedež v istem hotelu ("Slon"), kjer je Radić stanoval".¹⁰ Razen policijskega ravnateljstva pa je Radičev obisk močno zanimal tudi javnost. Kakor je poročal liberalni *Slovenski narod*, so se ljudje, ko so izvedeli, da je Radić v Ljubljani, zbrali pred njegovim hotelom, in sicer naj bi se nekaj sto dijakov, obrtnikov, vojakov in meščanov zbralo zato, da bi Radića kaznovali. Vendar je Radić Ljubljano že pred tem zapustil, spremljale pa so ga želje slovenskih liberalcev, da se v Ljubljano več ne vrne in mnenje hrvaških liberalcev, da je imel srečo, da je iz Ljubljane odšel živ.¹¹

V nekaterih političnih krogih pa se je le pojavila želja po vzpostavitvi stikov s HPSS. V Posavju se je v krogu Slovenske kmetijske stranke (dalje SKS) pojavila ideja o povezavi z Radićem, njihov vodja Ivan Urek je dvakrat odpotoval v Zagreb, vendar stika z Radićem, katerega je takrat preganjala policija, ni uspel navezati.¹² 18. septembra 1919 so poslanci SKS znova prišli v Zagreb in se udeležili sestanka s predstavniki Saveza seljaka iz Srbije in Vojvodine ter odborom HPSS, na katerem so razpravljali o možnostih sodelovanja vseh kmečkih strank in obsodili centralistični sistem, vendar pa odbor HPSS tem razgovorom ni pripisoval večjega pomena, zanje je bilo to le srečanje informativnega značaja.¹³

Razširjeno je bilo prepričanje, da je Stjepan Radić osebno poskušal svojo stranko že takrat razširiti tudi na področju Slovenije, da bi lahko nato ustanovil slovensko-hrvaško republiko pod italijanskim protektoratom, kakor so trdili v tisku. Prvo naj bi mu spodletelo na vseh področjih, kot so poročali pristaši Hrvatske pučke stranke (dalje HPS), predstavnice političnega katolicizma na

Srbom, ker je bil prepričan, da brez enotnosti s Slovenijo in brez celotne zgodovinske hrvaško-bosansko-dalmatinske skupnosti hrvaškemu narodu ne bi bil mogoč napredek, kaj šele obstoj. Glej Ivan Mužić: Stjepan Radić u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca. Zagreb 1988 (dalje Mužić, Radić u Kraljevini SHS), str. 25-26.

⁷ S, 5. 2. 1919, št. 29, str. 1, Hrvatski kaos.

⁸ SN, 4. 2. 1919, št. 29, str. 3, Radičeve hujskarije v Zagrebu.

⁹ SN, 20. 3. 1919, št. 68, str. 5, Radić v Ljubljani; Rijec SHS, 21. 3. 1919, št. 133, str. 3, Zašto je bio Radić u Ljubljani?.

¹⁰ Bogdan Krizman: Korespondencija Stjepana Radića II, 1919-1928, Zagreb 1973 (dalje Krizman, Korespondencija Radića), str. 34.

¹¹ SN, 20. 3. 1919, št. 68, str. 5, Radić v Ljubljani; Rijec SHS, 21. 3. 1919, št. 133, str. 3, Zašto je bio Radić u Ljubljani?.

¹² Prunk, Radić in Slovenci, str. 25.

¹³ Hrvat (dalje H), 20. 9. 1919, št. 101, str. 2, Seljački delegati u Zagrebu; H, 22. 9. 1919, št. 102, str. 2, Kakova je sloboda u Zagrebu?; SN, 25. 9. 1919, št. 223, str. 2, Slovenci se družijo z Radićevci?; SN, 26. 9. 1919, št. 224, str. 1, Netočna vest.

Hrvatskem. Obstajalo pa je še vprašanje, ali je Stjepan Radić resnično sodeloval z Italijani, o čemer se je pisalo tudi v tisku. Javnost je bila v tem vprašanju razdeljena: nekateri so dvomili v možnost Radićevega sodelovanja z Italijani, drugi pa so bili pripravljeni verjeti v to. Kakorkoli že, ena izmed točk obtožnice, po kateri je bil Stjepan Radić aretiran, obsojen in zaprt, se je nanašala tudi na to vprašanje.¹⁴

V času Radićevega bivanja v zaporu so časniki le malo pisali o njegovi stranki, to pa se je spremenilo 27. februarja 1920, ko ga je vlada izpustila. Slovenski liberalci so bili nadvse nezadovoljni in so menili, da je na odločitev vlade vplival predvsem Anton Korošec. Zanimivo je, da si je Korošec, kljub vsem nasprotjem, očitno zares prizadeval za Radićevo osvoboditev, saj je Radić svoji ženi Mariji v pismu 9. novembra 1919, zapisal: "Dr. Korošec je sporočil, da mu bo v najslabšem primeru uspelo, da nas bodo spustili v hišni zapor."¹⁵ Liberalci so Radićevi osvoboditvi še posebej nasprotovali zaradi tega, ker so se znova razširile govorice, da želi Radić Hrvate združiti v samostojno republiko s pomočjo Italijanov ter da do sodnega procesa Radiću ni prišlo, ker bi bilo v procesu razkrita, da je Radić želel za samostojno hrvaško republiko žrtvovati del slovenskega ozemlja.¹⁶

Liberalci so na temelju trditev, da je Korošec vplival na Radićevo osvoboditev, na vsak način poskušali najti povezavo med HPSS in SLS, vendar pa se je prav med tema strankama nasprotje vse bolj poglobljalo. Katoliška *Stráža* je zapisala, da je za vsakega, ki ne želi, da bi država razpadla, vsak stik z Radićem izključen.¹⁷ SLS pa je že takrat opozarjala, da je podcenjevanje Radićevega gibanja in političnega vpliva Stjepana Radića nadvse kratkovidno in nevarno. Da je bilo to točno, so pokazale volitve v Ustavodajno skupščino 28. novembra 1920, na katerih je HPSS doživela velik uspeh.¹⁸

Predstavniki SLS so Radiću sicer priznavali, da je kmete razredno prebudil, vendar pa so dvomili v njegovo politično taktiko. *Slovenec* je njegovo stranko označil kot konglomerat vseh nezadovoljnejšev, hrvaške kmete pa je opozoril pred Radićevo "nevarno in brezupno igro".¹⁹ Pa vendar so po Radićevi zmagi na volitvah predstavniki SLS izražali navdušenje nad tem dejstvom. Na nekaterih slovenskih cerkvah naj bi se celo pojavili letaki, ki so vernikom sporočali, da je na Hrvaškem na volitvah zmagala HPSS, kar so slovenski liberalci razumeli kot dokaz, da so tudi med slovensko duhovščino obstajali zagreti zagovorniki republike.²⁰ Ne glede na to ali so bile te navedbe resnične ali ne, je Radić vsekakor verjel, da je bila z njim vsa Slovenija, kot je izjavil v svojem intervjuju za slovenski časnik *Jutro*.²¹ Na izredni skupščini Hrvatske republikanske seljačke stranke (dalje HRSS)²² 8.

14 Obzor (dalje: O), 4. 4. 1919, št. 77, str. 3, Zagreb, 3. travnja; NP, 20. 5. 1919, št. 132, str. 1, Položaj u Sloveniji.

15 Krizman, Korespondencija Radića, str. 388.

16 SN, 29. 2. 1920, št. 49, str. 2, Radić na svobodi.

17 Krizman, Korespondencija Radića, str. 128, 194; Prunk, Radić in Slovenci, str. 26.

18 Rudolf Horvat: Hrvatska na mučilištu, Zagreb 1992 (dalje Horvat, Hrvatska na mučilištu), str. 99-100; Krizman, str. 38.

19 S, 3. 11. 1920, št. 251, str. 4, Radić in njegovo delo.

20 SN, 2. 12. 1920, št. 276, str. 3, Česa se klerikalci vesele?.

21 Jutro (dalje: J), 1920, št. 98, str. 2, Pri Radićevcih; H, 15. 12. 1920, št. 245, str. 1, Radićeva izjava ljubljanskemu "Jutru".

22 Prav na tej skupščini je stranka spremenila svoje ime iz Hrvatska pučka seljačka stranka (HPSS) v Hrvatska republikanska seljačka stranka (HRSS).

decembra 1920 v Zagrebu je napovedal, da bo na naslednjih volitvah ponovno zmagal s še večjim številom glasov, in to ne samo na Hrvaškem in v Slavoniji, ampak med drugim tudi v Sloveniji. Postalo je očitno, da se je stranka odločila svoje delovanje dejansko razširiti tudi v Sloveniji.²³

V raznih krajih po Sloveniji so se začeli pojavljati Radićevi "agenti", ki so ljudi seznanjali s političnim programom HRSS. Vendar to ni bila njihova edina naloga. Eden izmed agentov, ki se je decembra 1920 mudil v Mariboru, je namreč izjavil, da je v Slovenijo prišel, da bi se sestal z neimenovanimi slovenskimi politikami, saj naj bi HRSS po mirni poti ustanovila kmečko republiko, zaradi česar naj bi navezala stike z drugimi strankami, da bi v Beogradu dosegli večino, ki bi jim omogočila enakopravno sodelovanje v oblikovanju države. Upoštevač nekatere Radićeve izjave v tem času, je bilo mogoče sklepati, da se je Radić hotel povezati predvsem s SLS.²⁴

Radić je na shodu v Humu ob Sotli januarja 1921 slovenske politične stranke opozoril, da bo delo svoje stranke prenesel tudi v Slovenijo, če v delu Ustavodajne skupščine ne bodo začele zastopati republikanske politike. To "grožnjo" je v samem Beogradu ponovil tudi njegov poslanec Djuro Basariček, ki se je v tem času mudil tam.²⁵ Poslanec Radićeve stranke Lovreković, ki se je udeležil okrajne seje SKS na Ptuj, je udeležencem seje potrdil, da bo HRSS na naslednjih volitvah v Sloveniji prav gotovo nastopila s svojo listo.²⁶ Liberalci so ob tem hladno zatrdili, da slovensko ljudstvo nikoli ne bo nasedlo Radićevim frazam, pristaši SLS pa so napadli politiko HRSS, pri čemer so najbolj pogosto omenjali, da je z odsotnostjo v Beogradu omogočila prevlado Srbov.²⁷

Zaradi tega so bile toliko bolj neverjetne govorice, ki so prišle iz liberalnih vrst, da naj bi na veliko noč leta 1921 uporniške skupine pod vodstvom HRSS izvedle državni udar in razglasile Hrvaško republiko, to gibanje pa naj bi se s pomočjo SLS preneslo tudi med Slovence. Govorilo se je, da je celo antanta podprla odločitev o ustanovitvi slovensko-hrvaške države "Ilirije", nad katero naj bi imela protektorat Italija ali Francija, v Sloveniji in na Hrvaškem pa naj bi vsak trenutek pričakovali splošno mobilizacijo.²⁸

Liberalce so zaradi širjenja govoric napadli ne le pristaši SLS, ampak tudi predstavniki Hrvatske zajednice (dalje HZ), ki so ocenili, da so liberalci na ta način želeli uničiti opozicijo.²⁹ Vendar pa je k zmedi prispeval tudi sam Stjepan Radić, saj je bila 9. aprila 1921 na skupščini HRSS sprejeta "Ustava nevtralne kmečke republike Hrvatske", ki je navajala, da državno ozemlje republike Hrvaške obsega vseh osem županij banske Hrvaške ter otok Krk in Kastav v Istri. Za Slovence pa je bil zanimiv del, v katerem je bilo zapisano, da bi se omenjeno ozemlje lahko razširilo na temelju priznanega načela o pravici do samoopredelitve, s plebiscitom v ob-

²³ S, 10. 12. 1920, št. 281, str. 1, Skupščina Radićeve stranke.

²⁴ SN, 12. 12. 1920, št. 284, str. 4, Radićevi agitatorji v Mariboru.

²⁵ SN, 27. 1. 1921, št. 21, str. 2, Radić pride v Slovenijo!; SN, 10. 2. 1921, št. 32, str. 2, Kdo kliče radićevce v Slovenijo?.

²⁶ Straža (dalje: ST), 28. 1. 1921, št. 11, str. 1, Radićevci v Sloveniji?.

²⁷ SN, 30. 1. 1921, št. 24, str. 4, Radićevci in Slovenci; S, 19. 3. 1921, št. 64, str. 1, Radićevi uspehi.

²⁸ SN, 26. 3. 1921, št. 69, str. 2, Pozor, državne oblasti!.

²⁹ S, 2. 4. 1921, št. 74, str. 3, Provokacije; O, 31. 3. 1921, št. 87, str. 3, Zagreb, 30. ožujka.

mejnih področjih v Dalmaciji, Sloveniji ali BiH, če bi ta plebiscit odobrile njihove vlade.³⁰

Slovenski liberalci so te incidente izkoriščali za napade na Radića in njegovo stranko. *Slovenski narod* je kar naprej objavljala članke o delovanju Radićevih agentov na slovenskem ozemlju, ki so v tem času najbolj aktivno delovali v sodnih okrajih Kozje, Šmarje in Rogatec, vendar pa se je gibanje širilo tudi po Dravskem polju vse do Slovenskih goric. Podlaga za širjenje gibanja je bila prav v teh krajih najbolj ugodna, saj je tu živelo precej priseljenih Hrvatov, gibanje pa so podprli tudi "Štajercijanci", ki so se zaradi varnosti pridružili različnim slovenskim strankam, v resnici pa naj bi bili pristaši HRSS in s tem Stjepana Radića.³¹

Obdobje od združitve v Kraljevino SHS 1. decembra 1918 do sprejetja vidovdanske ustave je Radić Slovincem označil z bojem za svobodno opredelitev slovenskega in hrvaškega ljudstva, s širitvijo svojega gibanja med Slovenci ter z bojem proti ustavi, ki je bila sprejeta brez sodelovanja Hrvatov in Slovencev in proti njihovi volji.³² Po sprejemu vidovdanske ustave in začetku ostrega boja proti njej, pa se je Radić odločil za odkrito politično akcijo v Sloveniji, s katero je želel ali razširiti svojo volilno in politično bazo ali pa pritisniti na SLS, da bi se ta radikalizirala v svojem političnem boju in skupaj z njim vstopila v proticentralistično, protibeograjsko fronto.³³

Pravzaprav je to v svojem časniku *Slobodni dom* Radić napovedal že februarja 1921, ko je v pismu "Slovenskim republikancem u Štajerskoj i Kranjskoj" zapisal, da je iz Slovenije dobil precej pisem, v katerih so slovenski republikanci pisali o tem, kako so jih prevarale nekatere slovenske stranke in politiki, še posebej socialist Kristan, ki jih je prepričeval, da je ne le republikanec, ampak da tudi osebno sodeluje z Radićem, kar se je izkazalo kot laž. Prav zaradi tega se je med republikanci pojavila želja po neposrednem sodelovanju z Radićem. Del teh se je, kot je trdil Radić, že politično organiziral in je HRSS poslal prošnjo po aktivnejši vlogi te stranke v popularizaciji republikanskega gibanja v Sloveniji. Radić je zato v *Slobodnem domu* obljubil, da bo v bližnji prihodnosti na Kranjsko in Štajersko poslal nekaj dobrih govornikov, ki naj bi povsod organizirali zaupne sestanke in shode, hkrati pa je napovedal, da bo zaradi boljše informiranosti slovenskih republikancev *Slobodni dom* začel objavljati članke v slovenščini.³⁴

Časnik *Straža* je komentiral, da je Radić pravzaprav napovedal, da bo "zavojeval" Slovenijo, vendar pa je dvomil v resničnost njegovih trditev, da so se njegovih zborovanj ob slovensko-hrvaški meji udeleževali tisoči Slovencev. Po

³⁰ Krizman, Korespondencija Radića, str. 51; Mužič, Radić u Kraljevini SHS str. 304.

³¹ SN, 24. 5. 1921, št. 115, str. 2, Radićeva nesramnost; SN, 29. 5. 1921, št. 118, str. 2, Nasilstvo radićevcev; J, 3. 6. 1921, št. 130, str. 2, Radićevsko gibanje na Štajerskem.

³² Aleksandra Berberih-Slana: Slovensko-hrvaški stiki po prvi svetovni vojni. Magistrsko delo, Pedagoška fakulteta Univerze v Mariboru. Maribor 2000, str. 162.

³³ Prunk, Radić in Slovenci, str. 25-26.

³⁴ Po sprejetju vidovdanske ustave je *Slobodni dom* velikokrat objavljala pisma slovenskih republikancev, kar je bil brez dvoma del taktike pri širjenju vpliva HRSS v Sloveniji. Tako je bilo konec julija 1921 objavljeno pismo Franja Bibiča iz Pišceev, ki je med drugim zapisal: "Tudi i mi Slovenci želimo, da se bo tu načinila ova junaška Radićeva Seljaška republikanska stranka, koja je najpravija stranka, i naj Bog derži i živi predsednika i sve zastupnike Radićeve seljaške republikanske stranke, da bi mogli dobro voditi ves slovenski republikanski narod". *Slobodni dom* (dalje: SD), 23. 2. 1921, št. 8, str. 1, Slovenskim republikancem u Štajerskoj i Kranjskoj; SD, 20. 7. 1921, št. 29, str. 4, Iz slovenske Štajerske.

mnenju *Straže* je bilo slovensko ljudstvo dovolj politično izšolano, da je razumelo razliko med programom in "frazami", "brbljanjem" in dokazi. Slovenski kmet naj bi imel razvito narodno in državno zavest in je razumel, da bi bila republika nemogoča, v tem primeru pa naj bi bilo, po mišljenju *Straže* bolje, da "takoj vse zasedejo Italijani (!) in bi prebivalstvo imelo vsaj ono oporo, katero lahko velika država podeli svojim pokrajinam". Slovensko delavstvo je bilo že tako strankarsko opredeljeno, strokovno organizirano in zavedno, slovenska inteligenca pa se, po mnenju *Straže* ni tako oddaljila od ljudstva. Pa tudi vpliv duhovščine na deželi naj bi preprečeval širjenje Radićeve stranke. *Straža* je dodala: "Radić zamore pridobiti samo razmeroma majhno število nezavednega in neorganiziranega ljudstva, enako izgubljenih eksistenc, nekaj zmešanih glav in ideoloških teoretikov ter fantastov, kakor se pojavljajo v večjem številu vedno po velikih političnih preobratih ter nekaj podkupljenih duš". *Straža* je še opozorila, da bi Radićeva zmaga pomenila: razpad vere in verskega mišljenja,³⁵ razpad države ter razpad socialne ureditve.³⁶

Spomladi 1922 je Stjepan Radić v Sloveniji začel intenzivno iskati zaveznika. Ker ga v tem času v SKS ni mogel najti, čeprav je ta stranka imela podoben socialni program kot HRSS, vendar pa je v času konstituante in še malo kasneje iz osebnih karierističnih razlogov podpirala centralistični režim, ga je našel v disidentu iz SKS, pisatelju dr. Antonu Novačanu.³⁷ Novačan je 10. novembra 1921 z naslonitvijo na srbsko Zemljoradniško stranko in njenega vodjo Avramovića začel izdajati novo glasilo *Naša vas*. Ker ni želel biti preveč odvisen od svojih srbskih prijateljev, se je ozrl tudi po vezi z Zagrebom, oziroma z Radićem.³⁸

Novačan se je s svojo politiko vse bolj približeval Radiću in 19. marca 1922³⁹ je bila v Celju ustanovljena Zemljoradniška stranka za Slovenijo. *Naša vas* je poročala, da se je v hotelu Union ta dan zbralo 300 ljudi. Kot zaveznici novoustanovljene stranke sta bili imenovani med Srbi Zveza zemljoradnikov, med Hrvati pa HRSS, z željo, da bi ta stranka začela delovati za zблиžanje vseh slovenskih, hrvaških in srbskih kmetov. Pristaši stranke so se izjavili kot republikanci, vendar pa se je stranka za prehodno obdobje opredelila za boj za konfederativno ureditev države.⁴⁰

Bolj kot sam dogodek so oblast zanimala govorice, da bo v Celje prišel tudi sam Stjepan Radić. Celjska policija je bila mobilizirana, orožništvo je bilo pripravljeno,

³⁵ "Radić je na Hrvaškem največji nasprotnik vere, duhovščine in katoličanstva sploh. Radić ni liberalac, kakor so drugi. On izpodkopuje med ljudstvom katoličanstvo praktično, ne pa teoretično. Zna se prilagoditi celo vsem verskim zunanostim, on se javno prekriža in moli, vse svoje shode začenja s: hvaljen Jezus in Marija. Za njega je vse to samo stara, častitljiva, narodna šega, kakor jurjevanje ali kresovanje. Radić je veren človek, toda njegova vernost je brez krščanstva in katoličanstva, katoličanstvo mu je samo častitljiva narodna šega, katero spoštuje in se ji klanja. Predvsem pa skuša sistematično izriniti duhovščino iz javnosti in ji izpodkopati vpliv". ST, 31. 1. 1921, št. 12, str. 1, Radićevščina.

³⁶ Prav tam.

³⁷ Prunk, Radić in Slovenci, str. 26.

³⁸ Igor Grdina: Kratka zgodovina Slovenske Zemljoradniške in Slovenske Republikanske Stranke Antona Novačana. Zgodovinski časopis, 1989, št. 1 (dalje Grdina, Kratka zgodovina SZ in SRS), str. 78.

³⁹ Zečević navaja datum 18. marca 1921. Momčilo Zečević: Na zgodovinski prelomnici : Slovenci v politiki Jugoslovanske države 1918-1929. Maribor 1986 (dalje Zečević, Na zgodovinski prelomnici), str. 99.

⁴⁰ Grdina, Kratka zgodovina SZ in SRS, str. 84; H, 25. 3. 1922, št. 621, str. 1, Republikanska stranka u Sloveniji.

tajni agenti so pregledovali vsak hrvaški avtomobil, ki se je znašel tam. Vendar Radića ni bilo.⁴¹ Zato pa je njegov časnik *Slobodni dom* poročal o ustanovitvi nove stranke. Jasno je bilo, da se je HRSS še distancirala od politike nove stranke, še posebej zaradi Novačanove izjave, da je sicer velika večina slovenskih kmetov za republiko, pa vendar stranka ni bila ustanovljena kot republikanska. Po mnenju *Slobodnega doma* je to bila posledica tega, da glavni ustanovitelji stranke niso bili kmetje, ampak so bili ti le gledalci in poslušalci, torej so bili znova potisnjeni na stranski tir.⁴²

Kmalu je časnik *Hrvat* poročal, da je glasilo SZS *Nova vas* objavilo članek, v katerem je bilo odločno poudarjeno slovenstvo stranke in njena naklonjenost republikanski ideji. Vodstvo stranke je prav tako poudarilo, da stranka ni sestavni del Saveza zemljaradnikov, ker je bila ta stranka monarhistična.⁴³ *Hrvat* je to komentiral z besedami: "Slovenski zemljaradniki se zavedajo, da je velika večina našega naroda republikanskega prepričanja. Zato se je brez strahu na levo in desno izjavila v svoji resoluciji za republiko, ki je ideal državne ureditve, in to za federativno republiko Jugoslavijo, za katero se bo borila z vsemi zakonitimi sredstvi".⁴⁴ V *Slobodnem domu* pa je sam Stjepan Radić zapisal: "Ta naša kmečka človeška sloga spušča korenine na vse strani kakor akacija. Že zdavnaj je proniknila na vse strani v Slovenijo ter že močna skupina in slovenska gospoda na sred Ljubljane visoko dviga slovensko zastavo slovenske narodne in državne politike, ki mora biti - pravijo - vsekakor kmečka, kot tudi republikanska, če to želi slovenski kmet. A slovenski kmet to hoče".⁴⁵

Na belo nedeljo, 23. aprila 1922 je v Pristavi ob Sotli okoli 1000 zborovalcev ustanovilo Slovensko republikansko stranko (SRS). Slovenski in hrvaški časniki so poročali, da se je dr. Novačan na shodu odpovedal kakršnikoli zvezi s srbskimi zemljaradniki in "prešel z razvitimi zastavami v Radićev tabor".⁴⁶ Predlagana je bila resolucija,⁴⁷ ki je izrekala nezaupnico vsem slovenskim političnim strankam ter napovedala boj za republikansko konfederacijo "svobodnih in samostojnih držav(nosti) Slovencev, Hrvatov in Srbov ...". Zborovalci so dali tudi pobudo, da resolucija posebej pozdravi Radićevo HRSS kot prvo zaveznico SRS.⁴⁸

Vendar pa je Radić ostal zadržan. *Slobodni dom* je poročal, da je bil dan po ustanovitvi SRS Novačan v Zagrebu, kjer se je želel sestati z Radićem, vendar mu to ni uspelo, zato pa se je na kratko sestel s podpredsednikom HRSS dr. Mačkom. Iz vsega, kar je bilo znanega, je Radić ocenil, da so slovenski kmetje v resnici republikanskega prepričanja, da pa je slovenska gospoda nepopravljiva, pri čemer naj Novačan ne bi bil nobena izjema. Novačan je namreč zavrnil idejo, da bi v ime stranke dodali besedo "seljačka", češ da bi s tem izgubili delavce, beseda pa mu ni bila všeč tudi zaradi tega, ker je bila hrvaška. Zaradi tega je bilo v *Slobodnem domu* zapisano: "Očitno je torej, da je dr. Novačan resnično dober pisatelj, vendar pa je

⁴¹ Grdina, *Kratka zgodovina SZ in SRS*, str. 84.

⁴² SD, 2. 4. 1922, št. 14, str. 7, Političke i kulturne vesti, Slov. zemljaradnička stranka.

⁴³ Zečević, *Na zgodovinski prelomnici*, str. 99.

⁴⁴ H, 6. 4. 1922, št. 631, str. 1, Iz Slovenije.

⁴⁵ SD, 9. 4. 1922, št. 15, str. 2, Samo vi odgadjajte izbore!

⁴⁶ SN, 26. 4. 1922, št. 95, str. 2, Politične vesti, Slovensko republikansko stranko.

⁴⁷ Hrvatska sloboda (dalje: HS), 19. 5. 1922, št. 20, str. 1, Političke vijesti i bilješke, Slovenska republikanska stranka.

⁴⁸ Grdina, *Kratka zgodovina SZ in SRS*, str. 86.

slab ali nikakršen slovenski politik. Ne preostaja nič drugega, kot da nekdo drug prevzame vodstvo tega slovenskega republikanskega gibanja, če pa tega ne bodo naredili Slovenci sami, bomo to naredili Hrvati, vendar tako, da naši ljudje, katere bomo določili sporazumno s slovenskimi kmeti - da ti Hrvati v Sloveniji vodijo Slovensko seljaško politiko".⁴⁹

SLS pa se je kljub temu ustrašila širitve Radićevega gibanja v Slovenijo skozi Novačanovo SRS. Korošec je zaradi tega 9. maja 1922 k Radiću poslal svojega emisarja, ki je poskušal preprečiti kakršnokoli sodelovanje med HRSS in SRS. Radiću je v ta namen celo obljubil, da bo SLS prevzela republikanski politični program in stopila v blok s HRSS. Vendar pa intervencija ni uspela, saj se je Radić kljub vsem svojim pomislekom glede Novačana 12. maja 1922 sporazumel z njim.⁵⁰ Na Novačanovo prošnjo je Radić v glasilu SRS *Naša vas* objavil proglas Slovincem, katerega je ponatisnil tudi *Slobodni dom* in v katerem je zapisal, da sam kot Hrvat ni mogel in ne hotel organizirati slovenskega republikanskega gibanja, čeprav so ga prosili, naj to naredi, ker so Slovenci popolnoma samostojen in samosvoj narod ter dodal: "Z Novačanom sva govorila že večkrat, danes 12. maja pa sva se sporazumela v tem: 1. Da Vi Slovenci organizirate čisto samostavno svojo Slovensko republikansko stranko. 2. Da bo temeljila ta Slovenska republikanska stranka na isti človečanski in kmetski podlagi kakor Hrvatska republikanska seljaška stranka in bi tako bilo najboljšje, da bi se imenovala Slovenska republikanska seljaška stranka. 3. Da bosta obe stranki v neposredni medsebojni zvezi, tako da Vi slovenski republikanci prihajate na najvažnejše republikanske seje v Zagreb, mi Hrvati republikanci pa da prihajamo na najvažnejše Vaše seje v Ljubljano ali Celje. 4. Da se mi Hrvati in Vi Slovenci, ko pride za to čas, skupno sporazumemo s takšno srbsko stranko, ki bo imela ravno tako človečansko podlago in program kakor mi".⁵¹

Še bolj zanimivo je, da je kljub pisanju *Slobodnega doma* o pokvarjenosti gospode, ki je vodila slovenske republikance, sedaj Radić zapisal: "Slišim in berem, da se je tudi med Vami našla taka gospoda, ki vidi, da je ves slovenski seljaški narod za republiko, prav tako pa je za republiko tudi slovensko delavstvo. Ta pametna, verjamem pa da tudi poštena gospoda je sedaj začela organizacijo Slovenske republikanske stranke...". Hkrati pa je Radić pozval Slovence, "pustite vse demokrate, samostojneže, ali batinaše in liberalce, vse popovce ali klerikalce in normalno vse vladne socialiste, ki so Vaši najogabnejši gospodski politiki" in tako napovedal odkrit spopad vsem drugim strankam v Sloveniji.⁵²

Hrvat je prav tako kakor časnik *Jugoslavija* v tem videl prvi korak k resničnemu zbliževanju Hrvatov in Slovencev v politiki, s tem pa naj bi se končala "romantika", v kateri so se dotedaj sestajali Hrvatje in Slovenci.⁵³ Liberalni *Slovenski narod* je to sprejel s precej manj navdušenja. Poziv Radića Slovincem naj ne bi bil nobeno

⁴⁹ SD, 30. 4. 1922, št. 18, str. 7-8, Političke i kulturne vesti, Slovenska seljaška republikanska stranka; SD, 7. 5. 1922, št. 19, str. 7, Političke i kulturne vesti, Slovenska republikanska stranka.

⁵⁰ Grdina, *Kratka zgodovina SZ in SRS*, str. 87; Prunk, Radić in Slovenci, str. 27.

⁵¹ Grdina, *Kratka zgodovina SZ in SRS*, str. 87; SD, 21. 5. 1922, št. 21, str. 5, Predsjednik HRSS - Slovincima; HS, 26. 5. 1922, št. 21, str. 2, Radić Slovincima; Zečević, *Na zgodovinski prelomnici*, str. 99.

⁵² SD, 21. 5. 1922, št. 21, str. 5, Predsjednik HRSS - Slovincima; 26. 5. 1922, št. 21, str. 2, Radić Slovincima.

⁵³ H, 20. 5. 1922, št. 667, str. 1, Radić Slovincima.

presenečenje, saj je bila javna skrivnost, da je hodil Novačan v Zagreb, kjer naj bi dobival "bencin za svoj republikanski motor". *Slovenski narod* je dodal: "Ker smo prepričani, da je naše ljudstvo v bistvu trezno in pozitivno, ki razume naš že itak otežkočen mednarodni položaj, dvomimo, da bi imelo radičevsko republikanstvo izven Novačanovih ozkih krogov kaj uspeha".⁵⁴

Radiću naklonjen *Autonomist* je nasprotno ocenil, da je s to nepričakovano objavo na slovensko politično prizorišče stopil nov dejavnik, ki bi lahko bil katastrofalen za nekatere slovenske politične stranke, po njihovi oceni predvsem za SKS, za socialne demokrate in njihovo "kmetско-delavsko zvezo", za bivše komuniste in morda za NSS, JDS pa naj bi v tem procesu popolnoma izginila. Ocenil pa je, da za SLS Radičev prihod ni predstavljal nobene nevarnosti, saj je imela ta stranka podoben političen program in politično tradicijo. Če bi Radić in Novačan uspela z organizacijo nove stranke, je napovedal *Autonomist*, bi v Sloveniji izginile številne stranke, katerih mesto bi zasedla republikanska stranka. Tako bi v Sloveniji ostali le dve večji stranki, Republikanska in SLS, kar naj bi konsolidiralo slovensko politično življenje.⁵⁵

21. maja 1922 je SLS v Celju organizirala zborovanje, na katerem je dr. Korošec med drugim opozoril na dejstvo, da je bila v Sloveniji pod Radičevim okriljem ustanovljena nova republikanska stranka ter da bi morala SLS zavzeti stališče glede njenega programa in taktike. Dejal je, da SLS v kulturnem in gospodarskem oziru ne bi mogla prevzeti Radičevega programa in Radića obtožil, da je njegova abstinenčna taktika zakrivila, da so Slovenci izkoriščani in zatirani, saj bi se stvari po njegovem mnenju povsem drugače razvijale, če bi Radić v parlamentu aktivno sodeloval. V resoluciji zborovanja pa je bilo zapisano: "Vodstvo SLS odklanja vsak poskus razširiti pasivno taktiko hrvatskega bloka na Slovenijo in obžaluje njegovo vmešavanje v slovensko notranjo politiko kot otežkočenje sporazuma, ki bi bil med celo opozicijo gotovo umesten".⁵⁶

Blokaški *Hrvat* je ocenil, da je bilo iz teka razprav na tem zborovanju očitno, da se je republikanska miselnost v SLS razvila iz strahu, da bodo ljudske mase začele množično zapuščati SLS in se včlanjevati v SRS. Zaradi tega je vodstvo SLS to težavo v Celju poskušalo rešiti z resolucijo, v kateri so objavili, da so jim "enako mili republikanci kot tudi monarhisti".⁵⁷ Zaradi dela resolucije, v katerem je SLS obsodila vmešavanje Hrvaškega bloka v slovensko notranjo politiko, je *Hrvat* opozoril, da ni Radić prišel k Novačanu, ampak je Novačan v imenu njegovih pristašev navezal stike z Radićem, torej so bili Slovenci tisti, ki so Hrvatom ponudili vstop v slovensko politiko.⁵⁸ Je pa omenil, da so se v zvezi z republikanskim gibanjem v Sloveniji pojavile izjave simpatij do Hrvatov, saj naj bi se med Slovenci razširila pozitivnejša slika Hrvatov ter spoštovanje in občudovanje hrvaške odločne politike.⁵⁹

⁵⁴ SN, 20. 5. 1922, št. 115, str. 2, Politične vesti, Radić na pohodu v Slovenijo.

⁵⁵ *Autonomist* (dalje: A), 20. 5. 1922, št. 20, str. 1, Radić v Sloveniji; H, 23. 5. 1922, št. 669, str. 2, Radić u Sloveniji.

⁵⁶ S, 23. 5. 1922, št. 117, str. 2, Na pravi poti; Mikuž, str. 226.

⁵⁷ *Slobodni dom* je objavil pismo neimenovanega pristaša SRS predsedniku HRSS, da je njegov razglas Slovincem v Sloveniji deloval kot bomba, zaradi katere so bile vznemirjene vse stranke, predvsem pa socialdemokrati in SLS. Dodal je: "Pod pritiskom Vašega manifesta so oni danes tako za republiko kot za monarhijo - kakor želi katerikoli njihov pristaš". SD, 28. 5. 1922, št. 22, str. 7, Političke i kulturne viesti, Kako je djelovao proglas predsjednika HRSS Slovincima.

⁵⁸ H, 30. 5. 1922, št. 674, str. 2, Slovenska republika.

⁵⁹ Prav tam.

Naša Vas je zapisala, da je SLS po tem zborovanju rotila Radića, naj se ne povezuje s SRS, češ da bo SLS kmalu postala Slovenska republikanska ljudska stranka, vendar hrvaški vodja z vodstvom te stranke ni hotel imeti nobenega opravka, saj naj bi že večkrat izdali slovensko ljudstvo, kakor je trdila *Naša vas*. Ob tem so se spomnili, da je Korošec že pred nekaj meseci poskušal navezati stike z Radićem, pa mu to ni uspelo. Kot razlog je pisec članka navedel Radićev odkrit odpor do Korošca ter njegovo željo, da bi se želel povezati s perspektivnejšo in bolj pošteno slovensko stranko (SRS).⁶⁰

SRS je v tem času organizirala številna zborovanja svojih pristašev, na katerih je bilo večinoma zelo živahno, še posebej zaradi vmešavanja pristašev drugih slovenskih strank. Prihajalo je do raznih incidentov in medtem ko je republikanska *Naša Vas* poročala o tem, da kljub vsem svojim poskusom "klerikalci, samostojneži in demokrati" niso uspeli uničiti shodov in so morali slišati marsikatero kritično na svoj račun,⁶¹ je na primer *Slovenec* pisal popolnoma drugače. Na shodih 28. maja 1922 pri sv. Bolfenku na Kogu in v Središču naj bi republikanci doživeli popoln poraz, saj naj bi zborovalci za predsednika shoda na obeh izvolili pristaša SLS, Novačan so sicer pustili govoriti, vendar pa naj bi javno odklonili njegovo republikanstvo. Najbolj kritično naj bi bilo na zborovanju v Središču, kjer se je Novačanovim pristašem pridružilo približno 120 Radićevih pristašev (*Hrvat* je poročal, da jih je bilo okoli 300⁶²), vendar pa kljub temu niso bili dovolj močni in je bil za predsednika izbran pristaš SLS. Tukaj pa se poročili republikanske *Naše vasi* in *Slovenca*, časnika SLS, popolnoma razlikujeta. Republikanci so poročali, da je kljub nadmoči nasprotnikov Novačan več kot eno uro žigosal pokvarjenost vse slovenske "nerepublikanske politike", čemur naj bi se predstavnik SLS prof. Vesenjajk zoperstavljal z jokajočim glasom. Po poročanju *Slovenca* pa je glavno besedo prevzel prav prof. Vesenjajk, ki naj bi zlasti poudarjal, da je Radić največji krivec za stanje v državi zaradi svoje pasivnosti, on in vsi drugi govorniki naj bi obsojali Novačanovo početje, preprečili pa naj bi tudi, da bi do besede prišel Radićev poslanec dr. Bevčič, kar so utemeljili z izjavo, da Radićevi poslanci med Slovenci ne bodo prišli do besede, vse dokler pristaši Hrvatske pučke stranke na Hrvaškem ne bodo znova dobili svobode zborovanja in govora. Izid teh shodov je po mnenju *Slovenca* natančno pokazal, da "pristaši SLS dobro ločijo zrnje od plevela in da soglasno odklanjajo Novačanovo republikansko stranko."⁶³

5. junija 1922 je SRS organizirala veliko zborovanje v Pristavi, katerega se je udeležilo približno 2000 ljudi, med njimi veliko Hrvatov, ki so okrepili vrste slovenskih republikancev. Na ta način so republikanci demonstrirali, kako čvrsta je bila os Radić - Novačan. Poslanec HRSS Rudolf Herceg je v svojem poročilu z zborovanja za *Slobodni dom* ocenil, da je bilo od dva tisoč prisotnih več kot polovica Hrvatov. Zborovanje je dokazalo, da je SRS postajala vse radikalnejša. Padle so pritožbe zaradi davkov, ki so jih morali plačevati Slovenci in ki so se potem porabili samo za Beograd, v Slovenijo pa se ta denar ni vrnil, govorniki pa so svoje politične nasprotnike obtožili, da želijo z nasiljem in lažjo "poteptati svo-

⁶⁰ Grdina, *Kratka zgodovina SZ in SRS*, str. 87.

⁶¹ Prav tam, str. 87-88.

⁶² H, 8. 6. 1922, št. 681, str. 1, Republikanski pokret u Sloveniji.

⁶³ Grdina, *Kratka zgodovina SZ in SRS*, str. 87-88; S, 30. 5. 1922, št. 122, str. 3, *Politične novice*, Ljudstvo odklanja dr. Novačanove fraze.

bodno slovensko republikansko misel" in znova zasužnjiti slovenski narod.⁶⁴

Rudolf Herceg je ocenil, da je bil s to skupščino led v Sloveniji končno prebit, potem ko ga je "leto in pol grelo republikansko sonce iz Hrvaške". Zapisal je, da so se (ni jasno ali samo Hrvatje ali tudi vodje SRS) po zborovanju sestali v Humu na Sotli ter po dolgem pogovoru sprejeli naslednje zaključke: 1. da je potrebno v Sloveniji (kot je na začetku delala tudi HRSS na Hrvaškem) organizirati čimveč sestankov zaupnikov; 2. da je na teh sestankih potrebno prisotnim predstaviti in razložiti program in smisel kmečke republike, da bi bili za večno prepričani in ne samo začasno navdušeni; 3. da je potrebno pred ali po vsaki skupščini organizirati sestanek zaupnikov SRS in 4. da morajo pri organizaciji SRS sodelovati tudi organizacije HRSS in to "vse od Medjimurja do čabarskega kotara". To zadnje naj bi uredili tako, da bi vsako nedeljo in praznik ter na vsak sejem vsaka organizacija poslala pet ljudi, ki naj bi med Slovenci širili republikansko misel.⁶⁵

V *Slobodnem Domu* je v tem času izšel izredno zanimiv članek Stanka Miklaužiča, člana glavnega odbora HRSS. Miklaužič je med drugim zapisal, da so se Slovenci v strahu pred svojimi prevarantskimi politiki zatekli k Radiću in njegovim političnim idejam, kar naj bi se še posebej videlo na zborovanju v Pristavi. Napisal je, da je to skupščino organiziral "neki Novačan iz Celja, zemljoradnik (!), ki hoče v Sloveniji ustanoviti ali podružnico Srbske zemljoradničke stranke, ali pa kakšno drugo stranko" (še posebej zanimivo, glede na to, da je bila SRS že ustanovljena, os Radić-Novačan pa naj bi bila trdna, kot je trdil). Miklaužič sploh ni omenil govora, ki ga je poskušal imeti hrvaški poslanec Hercigonja, vendar mu je to vladni poverjenik prepovedal. Pač pa naj bi na skupščini govoril Franjo Kunštek, predsednik mestne organizacije HRSS v Prišlin-Breznu, ki je v svojem govoru opozoril na razlike med govorom dr. Novačana in programa HRSS, zaradi česar se je Novačan znašel v stiski in izjavil, da bo delal sporazumno z Radićem. Miklaužič je v članku Novačana še obtožil, da je svoje sodelavce plačeval z denarjem, ki ga je dobil v Beogradu, in mu sporočil, da bo v Sloveniji uspel le, če bo popolnoma sprejel program HRSS.⁶⁶

Kljub temu je Radić le nekaj dni kasneje za *Našo vas* napisal članek "Apostoli - ne agitatorji", ki ga je kasneje objavil tudi v *Slobodnem domu* in v katerem je zapisal, da je lahko apostol le kmečki sin - delavec in gospod, ki je ostal zvest svojemu kmečkemu domu. To naj bi bili ljudje, ki so ne samo spoznali nauk in ga "sprejeli s celo svojo dušo in s čistim srcem, ta nauk jih je tudi tako razsvetil, da so ti priprosti, nepismeni ljudje živo zakoprneli, da bi to svetlobo nosili drugam na vse strani, da bi podučevali narode". Med apostole pa je prištel tudi slovenske politike, ki so ustvarili SRS.⁶⁷

Vsi pa Novačana in Radića le niso videli kot apostola. Liberalni *Slovenski narod* ju je opisal kot dva politična "kameleona" s sumljivo preteklostjo,⁶⁸ *Slovenec* pa je prav tako opozarjal, da je Novačan prepogosto menjaval svoja politična stališča, njegova "nedorečenost" pa naj bi ga diskvalificirala kot vodjo republikanskega

⁶⁴ SD, 18. 6. 1922, št. 25, str. 4-5, Slovenci se bude!; Grdina, *Kratka zgodovina SZ in SRS*, str. 88-89.

⁶⁵ SD, 18. 6. 1922, št. 25, str. 4-5, Slovenci se bude!

⁶⁶ SD, 4. 6. 1922, št. 23, str. 4-5, Kako uistinu misli i srbski i slovenski seljak.

⁶⁷ *Naša vas*, 1. 6. 1922, št. 29, str. 1, Apostoli - ne agitatorji; SD, 11. 6. 1922, št. 24, str. 5, Apostoli - ne agitatorji.

⁶⁸ SN, 4. 6. 1922, št. 127, str. 2, Politične vesti, Radić - Novačan = apostola!

gibanja.⁶⁹ *Slovenec* je v zvezi s tem objavil članek, v katerem je bilo zapisano, da je papirnati "republikanec" dr. Novačan sanjal, da bo postal slovenski Radić, vendar naj bi že njegovi politični začetki pokazali, da iz te moke ne bo kruha. Ker je bil v mnogih strankah in v nobeni ni dosegel, kar je želel, je upal, da bo to dosegel pod krinko republikanstva. Vsem naj bi bilo jasno, da bo Novačan republikanec le tako dolgo, dokler bo od Radića dobival podporo.⁷⁰

Novačanov položaj se je kmalu začel zapletati. Najprej je liberalni *Slovenski narod* trdil, da so Novačanovi republikanci začeli doživljati poraze, kar naj bi se prvič pokazalo na shodu SKS v Sevnici, kjer so prisotni prepredili nastop predstavnikov SRS,⁷¹ pa tudi Novačan osebno se je znašel v težavah. Iz Maribora je na Radićev naslov prišlo pismo nekega Pavla Lupreta, ki je pisal o dogodkih 9. junija 1922 na sestanku zaupnikov SRS v Mariboru, katerega se je udeležil tudi Novačan. Ta naj bi na sestanku tolmačil program SRS in točke sporazuma s HRSS, vendar pa je sredi razprave vstopil poslanec SLS Žebot z več pristaši in prišlo je do polemike med njim in Novačanom. Ker naj bi Žebot uvidel, da ne more prepričati prisotnih ter da so ti proti njemu, so se pristaši SLS umaknili v drugo sobo. Sedaj pa zgodba postane zanimiva, saj Lupret v pismu trdi, da je videl, kako je eden izmed pristašev SLS zapustil gostilno, ko se je vrnil, pa mu je sledila policija. Po kratkem zaslišanju je policija odšla, vendar se je kmalu znova vrnila in aretirala vse prisotne. Vse te dogodke je Lupret pripisal strahu SLS pred širjenjem republikanskega gibanja, saj je bil prepričan, da je policijo poklical prav eden izmed njih.⁷²

Liberalni časniki so trdili, da je bil Novačan aretirán zato, ker je po prepovedi organizacije javne skupščine poskušal organizirati tajni sestanek svojih pristašev. Radić je aretacijo ocenil kot protizakonito dejanje, saj je bilo po njegovem mnenju neumno trditi, da je sestanek po prepovedani javni skupščini tajen, protizakonito pa naj bi bilo prepovedati sestanek samo zaradi tega, ker je sledil prepovedi javne skupščine. Vendar po njegovem mnenju postopanje oblasti v tem primeru ni bilo posledica nepoznavanja zakona, ampak preganjanje, enako preganjanje v kakršnem se je "rodila in ojačala in v kakšnem je nepremagljiva postala naša Hrvatska seljačka stranka". Seveda je dodal še, kako naivno so slovenski republikanci, z dr. Novačanom na čelu, menili, da ne bodo preganjani, če se ne bodo imenovali "Slovenska republikanska seljačka stranka", ampak samo "Slovenska republikanska stranka". Sedaj so dobili dokaz, je zapisal Radić, da so se grdo prevarali, saj naj bi "pokvarjeni, sebični in nasilni gospodi" republika sama po sebi pomenila konec njihovega vladanja.⁷³

8. junija 1922 je bilo prepovedano tiskanje *Naše Vasi*. V obupu so republikanci za pomoč prosili celo dr. Korošca, da bi jim dal na razpolago Cirilovo tiskarno v Mariboru ali tiskarno v Gornji Radgoni. Vendar pa je Korošec prošnjo zavrnil, češ da je SLS republikansko gibanje prenevarno. Pomagalo ni niti dejstvo, da se je za republikanski list zavzel sam Stojan Protić, demokrat dr. Kukovec pa je bil pripravljen pomagati, če bi se list odpovedal svojemu bistvu, torej republikanstvu.⁷⁴

⁶⁹ S, 8. 6. 1922, št. 129, str. 4, Pismo iz Slovenije.

⁷⁰ S, 17. 6. 1922, št. 136, str. 1-2, Položaj na Slov. Štajerskem.

⁷¹ SN, 13. 6. 1922, št. 133, str. 2, Politične vesti, Republikanska polomija.

⁷² SD, 22. 6. 1922, št. 26, str. 7-8, Političke i kulturne vesti, Slovenski popovci gori od samih batinaša.

⁷³ SD, 22. 6. 1922, št. 26, str. 3-4, Progoni Slovenske Republikanske Stranke.

⁷⁴ Grdina, Kratka zgodovina SZ in SRS, str. 89-90.

Radić je ob ukinitvi časnika *Naša vas* zapisal, da bodo vse organizacije HRSS, še posebej pa tiste ob meji s Slovenijo, naročile časnik *Naša vas*, čim bo začel znova izhajati. Razen tega pa je obljubil, da bo vodstvo HRSS ne samo moralno ampak tudi denarno podprlo vodstvo SRS.⁷⁵

Radić je v *Slobodnem domu* ponudil prostor za slovensko prilogo, da bi na tak način pomagal slovenskim republikancem, o čemer so predstavniki Glavnega odbora in zaupniki stranke razpravljali na sejah 27. avgusta in 1. oktobra 1922.⁷⁶ V prvem članku "Pozdrav in prva beseda", ki je izšel v *Slobodnem domu*, je Novačan pojasnil, kako in zakaj je bilo onemogočeno izhajanje *Naše Vasi* in zapisal: "Tiskarne so v Sloveniji odklonile tiskanje republikanskega glasila in iti smo morali v goste bratom Hrvatom, ki niso tako strahopetni kakor popačena slovenska gospoda".⁷⁷ *Slobodni dom* je izhajanje *Republike* kot priloge pozdravil kot odlično priložnost, da se hrvaški kmetje in njihovi predstavniki naučijo slovenščine. Po mnenju pisca članka bi moral vsaj vsaki predsednik in vsaki odbornik organizacije HRSS dobro razumeti slovensko.⁷⁸

Prav tako je Novačan pozval slovenske republikance, naj se začnejo učiti hrvaško, kar naj bi bila njihova dolžnost, vsaj toliko, da bi razumeli hrvaško govorico. Vendar pa je takoj poudaril, da učenje hrvaškega jezika hkrati ne pomeni, da morajo zanemarjati "naše slovenske govornice" in dodal: "Boj za republikansko misel zahteva od nas slovenskih republikancev, ne da se pohrvatimo temveč, da poleg ljube slovenščine gojimo tudi plemenito in čisto hrvatsko govorico."⁷⁹

Izhajanje slovenske priloge *Republika* pa ni bilo uspešno, saj je pošta ukrepala na ta način, da je "izgubljala" pošiljke hrvaškega časnika, razen tega pa je za posebno prilogo zahtevala plačilo dodatne poštnine, kar je predstavljalo prevelik strošek, ki ga *Slobodni dom* ni mogel pokriti. Medtem pa so vlado dotolkli številni škandali in SRS je izkoristila sproščeno politično klimo ter zbrala dovolj denarja, da je *Republikanca* začela tiskati pri celjskem podjetju Rode.⁸⁰ *Republikanec* je 4. januarja 1923 objavil pozdrav Radiću: "Ko stopaš prvič na slovenska tla kot gost Slovenske republikanske stranke kmetov in delavcev, znaj ti veliki graditelj in bojevnik za kmečke pravice, da ti trepeče nasproti tisoč in tisoč src naših slovenskih kmetov brez razlike strank."⁸¹ Stanko Miklaužić pa je istočasno v *Slobodnem domu* pojasnjeval Radićevo priljubljenost med Slovenci: "Slovenci dobro vedo, kaj je Radić. Oni ga razumejo, in zato ga tudi ljubijo. Hrvaške zastave človečanstva prodirajo v Slovenijo, Slovenci se jim globoko klanjajo. Dobre ideje nimajo meja, zato je postala Sotla v tem smislu samo potoček in Hrvat in Slovenec sta si podala desnico".⁸²

Izkazalo pa se je, da slovenski kmetje niso v velikem številu sledili Novačanu in njegovi politiki, čeprav sta *Slobodni dom* in *Republika* poročala drugače. Časnik *Autonomist* je zatrdil, da Radićeva stranka v Sloveniji ni uspela, ker je bila čisto

⁷⁵ SD, 22. 6. 1922, št. 26, str. 3-4, Progoni Slovenske republikanske stranke.

⁷⁶ Mateja Ratej: Anton Novačan v letih 1921-23.: (diplomsko delo) Pedagoška fakulteta, Maribor 1999 (dalje Novačan), str. 49.

⁷⁷ Republika, priloga SD, 27. 8. 1922, št. 1, str. 1, Pozdrav in prva beseda.

⁷⁸ Republika, priloga za Slovenijo, SD, 27. 10. 1922, št. 35, str. 4, Političke i kulturne viesti.

⁷⁹ Prav tam.

⁸⁰ SD, 10. 9. 1922, št. 37, str. 7, Političke i kulturne viesti, Slovenski članci.

⁸¹ Prunk, Radić in Slovenci, str. 27.

⁸² SD, 30. 6. 1922, št. 27a, str. 1, Živila Republika!

hrvaška in ker Slovenci, ki so bili navajeni na parlamentarni boj, ne bi mogli vzdržati v pasivni politiki HRSS, ki je bila po mnenju tega časnika nadvse škodljiva.⁸³ Razen tega je dejstvo, da je njegovo prodiranje prav gotovo pomagala zavezati SLS.⁸⁴ Kljub temu je *Slobodni dom* kar naprej sporočal o uspehih republikanske stranke, še posebej o uspehih v Prekmurju, kjer naj bi zaradi nje Demokratska stranka izgubila prav vse pristaše, na isti poti v prepad pa naj bi se znašla tudi SLS.⁸⁵

Slovenec je vedno pogosteje pisal o raznih Radićevih neuspehih med Slovenci. Tako je avgusta 1922 SLS organizirala shod v Osilnici ob Kolpi, ki se ga je udeležilo tudi večje število Hrvatov, predvsem pristašev HRSS, ki naj bi javno izrekli podporo taktiki Jugoslovanskega kluba in obsojali Radića, ki je "s svojo abstinenco politiko doslej le podpiral sedanji neznosni vladni režim".⁸⁶ V Prekmurju, torej na področju, za katerega je Radić trdil, da je popolnoma republikansko, pa naj bi bili sestanki zaupnikov SLS nadvse dobro obiskani, ljudstvo je odobravalo taktiko Jugoslovanskega kluba, govorniki pa so svarili ljudstvo, da bi se pred volitvami v Sloveniji lahko pojavili Radićevi agenti, katerim naj se ne dajo zapeljati.⁸⁷ Tudi na shodu SLS pri Sv. Tomažu pri Ptujju naj bi zborovalci zavrnilo vse poskuse nekega republikanca Štamparja, da bi prišel do besede, celo tako daleč naj bi njegovi poskusi razburili ljudi, da so prof. Vesenjāk, Žebot in Meško komaj preprečili, da ga niso pretepli.⁸⁸

Vendar pa so republikanci nemoteno nadaljevali svoje delovanje. Ivan Kužnik, član glavnega odbora SRS, je pristaše pozval, naj se mobilizirajo, kot so se na Hrvaškem člani HRSS že mobilizirali pod vodstvom "neustrašenega in jeklenega g. Radića" in dodal: "Za temi bojevniki slovenski kmetje, ki so se že pod vodstvom slavnega Matije Gubca borili skupno s hrvatskimi kmeti proti tedanjim grofom, ne smejo in tudi ne bodo zaostajali. Že se zbirajo štajerski kmetje, da združijo kranjske in hrvatske kmete za skupen nastop proti sedanjim vlastodržcem ...".⁸⁹ "Republikanec iz Kozjega" je v *Slobodnem domu* vsem Slovencem svetoval, naj trezno razmislijo o tem, da se organizirajo v SRS po vzgledu "bratov Hrvatov", gospodi združeni v SLS pa je sporočil, da naj nehajo prodajati zgodbice o avtonomiji, ker jih bodo, če se ne bodo začeli boriti za republiko, na naslednjih volitvah "zapisali med mrtve".⁹⁰

Od razpisa volitev v Narodno skupščino, ki naj bi bile 18. marca 1923, je bilo vse delovanje SRS posvečeno volitvam, kar se je videlo v Novačanovem časniku ter v povečanem številu shodov in sestankov, ki so jih organizirali vodje SRS. Teh sestankov in shodov so se udeleževali poslanci in člani HRSS in tako slovenskim republikancem dajali podporo. *Slobodni dom* je poročal o sestankih in z veseljem ugotavljal, da je SRS postala prav tako "seljaška", kot je to bila HRSS, in da je popolnoma sprejela njen program. Končno naj bi prišlo do tega, je pisal pisec članka v *Slobodnem domu*, da je "tudi vsemu slovenskemu kmečkemu ljudstvu od malega

⁸³ A, 26. 8. 1926, št. 34, str. 1, Kriza slovenskih političnih strank in naloga sedanjosti.

⁸⁴ Prunk, Radić in Slovenci, str. 27.

⁸⁵ SD, 16. 7. 1922, št. 29, str. 2, HRSS u Prekomurju.

⁸⁶ S, 17. 8. 1922, št. 177, str. 3, Dnevne novice, Shod SLS v Osilnici ob Kolpi.

⁸⁷ S, 24. 8. 1922, št. 183, str. 2, Politične novice, Sestanki zaupnikov SLS.

⁸⁸ S, 28. 12. 1922, št. 285, str. 2, Naše ljudstvo proti Radićevim agentom.

⁸⁹ SD, 24. 9. 1922, št. 39, str. 4-5, V boj za človečanske pravice in svobodo zlato.

⁹⁰ SD, 24. 9. 1922, št. 39, str. 6, Dopisi, Iz kozjanskega okraja.

otroka pa do nemočnega starca tako za republiko kot za kmečko pravico najbolj točna in najkrajša oznaka Radić prav tako kot na Hrvaškem".⁹¹

Napeta atmosfera pred volitvami je s seboj prinesla strankarske spopade v tisku. SLS je v svojem tisku Radića opozorila, naj se ne vmešava v slovenske zadeve, ker "ga bomo krcnili po prstih, kakor zasluži".⁹² To opozorilo se je nanašalo na obljubo Stjepana Radića, da se bo udeležil shoda SRS v Celju. Novačan je 7. januarja 1923 sklical shod zaupnikov svoje stranke in Radić je telefonsko obljubil, da se ga bo udeležil, saj naj bi na tem sestanku razpravljali o postavitvi skupne liste obeh republikanskih strank za Štajersko s Prekmurjem.⁹³ Toda v Celje sta prišla le njegova poslanca dr. Pernar in Robić, ki sta sporočila, da se Radić zaradi bolezni ne bo mogel udeležiti zborovanja. Shod v Celju pa je bil kljub temu nadvse zanimiv in živahen. Najprej je policija razgnala zborovalce, vendar se republikanci niso dali prestrašiti in so hitro sklicali sestanek svojih zaupnikov. Kljub temu, da je policija obkolila stavbo, v kateri se je sestanek odvijal, je razširjeno vodstvo SRS vseeno zasedalo. Sestanek pa je bil nadvse buren, saj je dr. Pernar zahteval, naj bo Radić postavljen kot nosilec skupne republikanske liste za volilno okrožje Maribor - Celje. V zameno pa ni bil pripravljen sprejeti, da bi bil Novačan ali kateri drugi slovenski republikanec nosilec skupne volilne liste na Hrvaškem. Zaradi tega je Novačan izjavil: "Kakor mi nočemo, da bi bili nad nami Srbi, tako tudi nočemo, da bi nam komandirali Hrvati ... Verujemo Radiću in smo z vso dušo za njegovo idejo, toda politika je politika. U politiki je treba stati vedno na varnih temeljih ... Radić ni opica, da bi ga kazali okrog (po Slovenskem), zbuja hrup in radovednost ž njim ter z njegovo veliko osebnostjo lovili volilce".⁹⁴

Novačan je izjavil tudi, da bo vedno in povsod branil samostojnost svoje stranke. Ko je dr. Pernar predlagal, naj se 40 odbornikov SRS odpravi na pogajanja k Radiću, ga je Novačan zavrnil, češ da kot gost ne more ničesar predlagati, saj imajo to pravico le odborniki. Pernar je sejo seveda takoj zapustil, kot je zapisal *Slovenski narod*, "ošabno, ne da bi se poslovio ...". Novačan pa je končal shod z besedami: "Živio Radić! Toda Radić ni Bog!",⁹⁵ kar naj bi dokazalo, da so si Novačanovi republikanci hudo segli v lase z Radićem in da ni več upanja, da bi se med seboj pobotali.⁹⁶ *Slovenec* je ocenil, da je Novačan verjel, da si bo z Radićevo pomočjo v Sloveniji priboril mandat, zato se je že pri prvem volilnem aktu skregal z Radićem, ker ga ni zanimal program, ampak ga je gnala le želja po poslanskem mestu. *Slovenec* je še škodoželjno dodal, da se "revežu njegova želja žalibog ne bo izpolnila".⁹⁷ In še kako prav je imel.

⁹¹ Grdina, *Kratka zgodovina SZ in SRS*, str. 90; SD, 12. 11. 1922, št. 46, str. 7, *Političke i kulturne vesti*, Slovenska republikanska stranka.

⁹² S, 5. 1. 1922, št. 3, str. 2, *Politične vesti*, *Neresen demagog se oglašuje*.

⁹³ Prav tam; S, 9. 1. 1923, št. 5, str. 2, *Politične vesti*, *Politični romantik dr. Novačan*.

⁹⁴ Grdina, *Kratka zgodovina SZ in SRS*, str. 93; Zečević, *Na zgodovinski prelomnici*, str. 100.

⁹⁵ Mateja Ratej omenja izrezek časopisnega članka, ohranjen v zapuščini Antona Novačana, iz katerega je razvidno, kako ogorčen in jezen je bil Novačan na Radića. Ta ga je v članku, za katerega ni jasno kdaj in kje je izšel, imenoval "politični goljuf in politični lopov najslabše vrste". Nekatere odstavke je Novačan podčrtal in pripisal svoje komentarje: "Takšen še ne, kakor Stipa!" ter "Stipa, za ta infamni proglas boš odgovarjal osebno meni - in videl boš, kaj se pravi žaliti Novačana!" Ratej, *Novačan*, str. 53.

⁹⁶ Grdina, *Kratka zgodovina SZ in SRS*, str. 93; SN; 14. 1. 1923, št. 10, str. 2, *Zanimivosti z zbora sloven. Republikanske stranke*.

⁹⁷ S, 10. 1. 1923, št. 6, str. 1, *Volivno gibanje; Prunk, Radić in Slovenci*, str. 28.

Kljub temu da je časnik *Hrvat* še 18. januarja poudarjal, da je SLS imela največjega tekmeca v republikanskem gibanju, "ki /ga/ je po vzoru hrvaške republikanske seljaške stranke in z njim v zvezi ustanovil dr. Novačan",⁹⁸ je 21. januarja *Slobodni dom* objavil, da HRSS ni več v nikakršni zvezi z Novačanovo SRS, kar je javnost popolnoma presenetilo. Ko je Radić tako javno objavil zlom slovensko-hrvaške republikanske osi, je Novačan svojo propagandno akcijo še posebej ostro usmeril proti njemu. Med drugim je hrvaškemu vodji očital, da je na cedilu pustil delavstvo, česar SRS nikoli ne bi naredila. Sporočil mu je, da želijo slovenski republikanci misliti s svojo glavo in dihati z lastnimi pljuči, razen tega se je uprle temu, da bi Prekmurje, Ormož in Ptuj odtrgali Sloveniji, kar naj bi zahtevali zagrebški kapitalisti, ki so na tak način želeli dobiti neposredno povezavo z Avstrijo in so, da bi dosegli svoje cilje, podpirali Radića. Novačan je zaradi tega HRSS označil kot stranko "zagrebškega judovskega kapitala".⁹⁹

Vsi ti dogodki so precej zmedli slovenske republikance. Novačan se je sicer še naprej pripravljaj na volitve in organiziral zborovanja, toda volilni rezultat je pokazal, da je bila njegova organizacija površna. V Zagreb pa so Radiću prihajala pisma, kot je bilo npr. pismo Martina Lorberja iz Mrzle vasi ob Čatežu, v katerem je predsednika HRSS prosil, naj njemu in njegovim istomišljenikom, glede na zadnje dogodke in razkol med SRS in HRSS, javi, kako in kdaj bi lahko govorili z njim, saj so podpirali njegovo republikansko stranko.¹⁰⁰

Že 3. februarja je blokaški *Hrvat* javil, da se je sestanka glavnega odbora HRSS udeležila delegacija slovenskih republikancev, ki so Radića obvestili, da so ustanovili Slovensko Kmečko Republikansko stranko (SKRS). Zanimivo je, da je na ta sestanek v Zagreb prišel tudi bivši vodja slovenskih republikancev, kakor ga je poimenoval *Hrvat*, vendar mu niso dovolili, da bi prisostvoval sestanku, ker HRSS z njim ni več želela sodelovati. Na sestanku predstavnikov nove stranke in HRSS je bilo med drugim dogovorjeno, da bodo slovenski republikanci delovali brez Novačana.¹⁰¹

Slovenec se je odkrito ponorčeval iz Novačana in ga primerjal s harlekinom, ki je kar naprej menjaval stranke in politična prepričanja. Ker mu ni uspelo s prejšnjo stranko, naj bi si sedaj izmislil "republikansko sovjetsko federativno kmetško in delavsko pacifistično in nihilistično stranko". Po mnenju *Slovenca* je vse to Novačanu predstavljalo le zabavo. Če ne bi uspel, bi verjetno zopet ustanovil novo stranko, če bi uspel, pa bi končno prišel v parlament in morda celo postal minister, kar naj bi si Novačan še posebej močno želel.¹⁰²

Radić je po teh dogodkih samostojno organiziral predvolilne skupščine, večinoma v obmejnih krajih, kot npr. Kraljevac na Sotli, Miljani, Hum na Sotli, Krapina in podobno, da so se jih lahko v velikem številu udeležili tudi republikanci iz Slovenije.¹⁰³ Ena največjih skupščin je bila organizirana v Jurovskem Brodu na meji Slovenije in Hrvaške, 11. februarja 1923, katere se je udeležilo približno 2500 ljudi, od tega približno 300 Slovencev. Iz Slovenije so prišli predstavniki mest Metlika, Črnomelj, Božakovo, Drašiči, Krasinec, Gradac, Radovica, Suhor, Rosalnica

⁹⁸ H, 18. 1. 1923, št. 861, str. 1, Izborne priprave.

⁹⁹ Grdina, *Kratka zgodovina SZ in SRS*, str. 92-93.

¹⁰⁰ Prav tam, str. 92; SD, 18. 2. 1923, št. 8, str. 7, Iz Slovenije.

¹⁰¹ H, 3. 2. 1923, št. 874, str. 1, Hrvatska izborna akcija.

¹⁰² S, 17. 2. 1923, št. 38, str. 5, Politične vesti, Harlekina igra.

¹⁰³ SD, 18. 2. 1923, št. 8, str. 1, Skupština za skupštinom kao val za valom.

in Novo mesto. Po končani skupščini so se predstavniki HRSS sestali s slovenskimi republikanci na posebnem sestanku, kjer je prisotni duhovnik Herceg poskušal Slovincem dokazati, da nikjer ni zapisano, da morajo v politiki slediti svoji duhovščini, tudi "ko vidijo, da jih vodi zlo". Dr. Benković pa je prisotnim Slovincem prenesel sporočilo predsednika Radića, da jim bo HRSS pomagala le v primeru, če bodo med seboj do 16. februarja izbrali kandidate, ki bi morali biti kmetje, obrtniki ali delavci, v nobenem primeru pa gospoda, ker "politično poštene gospode Slovenci do sedaj na žalost nimajo". *Slobodni dom* je trdil, da so prisotni Slovenci predstavnike HRSS prosili, naj HRSS določi kandidate za Slovenijo, vendar pa so jih radićevci zavrnil, češ da se ne želijo vmešavati v slovenske notranje zadeve, da pa jim bodo na vse načine pomagali.¹⁰⁴

Ko so bile sprejete in objavljene volilne liste za posamezna okrožja, je *Slovenec* ocenil, da je Radić s svojimi pristaši volilne liste sestavil samo zato, da bi se maščeval Novačanu zaradi njunega spora. Ljubljansko sodišče pa je zavrnilo listi SRS in SKRS, ker sta bili napačno sestavljeni in nista bili pravilno opremljeni. Tako ena kot druga stranka sta namreč večino kandidatov pridobili v Beli krajini, ki pa je spadala pod novomeško sodno okrožje in ne ljubljansko. Zaradi tega bi morali volilni listi priložiti potrdila okrožnega sodišča, da so ti kandidati vpisani v stalne volilne imenike, česar pa nista naredili.¹⁰⁵

Ker je bila lista zavrnjena, tako zaradi zapletov z Radićem kot zaradi strankarske nediscipline na Kranjskem, je SRS svojim pristašem svetovala ali volilno abstinenco ali pa glasovanje za naprednjake, saj SLS ne bi smela dobiti niti enega republikanskega glasu.¹⁰⁶ Kar pa se Radića tiče, je *Slovenec* poudaril, so bile zavrnjene tudi njegove volilne liste v Bački, Banatu in Baranji, v Dalmaciji pa naj bi sestavljanje liste onemogočil dr. Drinković, ki je prevzel vse njegove kandidate. Na osnovi tega je *Slovenec* ocenil, da bi bilo čisto možno, da se je "Radić bal kislega grozdja in je zanalašč zafural svoje liste".¹⁰⁷ To naj bi pomenilo, da se je Radić bal poraza na teh področjih in je zato pod krinko zavrjenih volilnih list izničil škodo, ki bi mu jo možni poraz lahko prinesel.

SKRS je uspela postaviti kandidatsko listo za Štajersko s Prekmurjem. *Slobodni dom* je to listo imenoval kar lista HRSS, saj je bil nosilec liste Stjepan Radić. Vendar pa je časnik HRSS z razočaranjem ugotovil, da je svojo listo za to področje postavil tudi Novačan, ki naj bi volilcem trdil in v svojem časniku pisal, da je še vedno v trdni zvezi z Radićem. Zaradi tega je še enkrat poudaril, da je "Novačan nesramen gosposki prevarant", ki že nekaj mesecev nima nobene zveze niti s HRSS niti z Radićem. Novačan naj bi v resnici Hrvate in HRSS, še posebej pa Radića psoval in napadal z najrazličnejšimi lažmi, kar je *Slobodni dom* pripisal "gosposki podlosti in pohlepu po mandatu". Vendar pa naj bi bila Slovincem zadostna tolažba dejstvo, da poleg Novačanove obstaja tudi Radićeva lista in "niti eden slovenski republikanec se ne bo zmotil in glasoval za Novačana".¹⁰⁸

¹⁰⁴ SD, 18. 2. 1923, št. 8, str. 3-4, Javna skupščina HRSS u Jurovskom Brodu na medji Hrvatske i Slovenije.

¹⁰⁵ S, 22. 2. 1923, št. 42, str. 2, Volivno gibanje; S, 23. 2. 1923, št. 43, str. 2, Politične vesti, Radićeva in Novačanova lista.

¹⁰⁶ Grdina, Kratka zgodovina SZ in SRS, str. 94.

¹⁰⁷ S, 24. 2. 1923, št. 44, str. 1, Radićeva volilna smola.

¹⁰⁸ SD, 4. 3. 1923, št. 10, str. 1-2, Najvažnije izborne upute svim organizacijama i pojedinim pristašama HRSS.

Ne samo politične stranke, tudi oblasti so želele preprečiti Radićevo delovanje v Sloveniji. Franjo Vrtar, "kmet in narodni zastopnik", je v *Slobodnem domu* opisal pot po Prekmurju in Medjimurju, kamor se je odpravil, da bi ljudem predstavil program HRSS. Brž ko je prišel v Prekmurje, so ga dosegle govornice, da je bilo radićevcem prepovedano priti v ta del Slovenije. Ker ga je zanimalo, kako je s to stvarjo, se je odpravil k županu vasi, v kateri se je trenutno nahajal, in ta mu je pokazal ukaz okrajnega glavarstva, v katerem je bilo zapisano, da morajo žandarji vse Radićeve agente, če se pojavijo v Prekmurju, aretirati in vrniti v Medjimurje. Prav tako je bilo vsemu prebivalstvu prepovedano sodelovanje na kakršnihkoli političnih sestankih, ki bi jih organizirali radićevci. Vendar pa je Vrtar poročal, da so se ljudje sestankov in zborovanj vseeno udeleževali. Zaradi svojega delovanja je bil Vrtar s sodelavci nekajkrat aretirani in izgnani v Medjimurje. Ker so se pristaši republikancev zaradi tega pritožili oblastem, je to opogumilo tudi predstavnike HRSS, ki so se podali do okrajnega glavarja v Mursko Soboto. Glavarja bi zaradi odsotnosti morali čakati dva dneva, zato so po telefonu poklicali pokrajinskega namestnika Ivana Hribarja v Ljubljano. Na njihovo vprašanje, zakaj so lahko vse druge stranke v Sloveniji agitirale, le HRSS so to poskušali preprečiti, naj bi Hribar odgovoril, da lahko "druge stranke svobodno agitirajo, samo mi ne, ker da smo mi pogibeljna stranka, ker smo in antimonarhisti, pa tudi protidržavni elementi".¹⁰⁹

To ni bil edini primer preganjanja HRSS v Sloveniji s strani oblasti. 11. marca 1923 je HRSS v Brežicah organizirala predvolilno skupščino, katere se je udeležilo približno 10.000 kmetov s Štajerske in Kranjske. Na prošnjo republikanskega kandidata Jurija Pevca se je v Brežice napotil tudi poslanec HRSS dr. Rudolf Horvat. Okrajni glavar v Brežicah pa je skupščino prepovedal, in sicer, kot je zatrdil *Hrvat*, protizakonito. Odredba, ki jo je izdal okrajni glavar, se je glasila: "Prireditev za dan 11. marca t. l. prijavljenega shoda HRSS pod milim nebom na travniku poleg gostilne Bogovič v Črncu ali sploh v kakem drugem kraju tukajšnjega okraja se na podlagi čl. 3 shodnega prava in na postavi Zakona o zaščiti javne varnosti in reda v državi, iz ozirov na javni red in mir prepoveduje". Kot je bilo videti iz odredbe, je okrajni glavar v tem primeru uporabil Zakon o zaščiti države, ki je bil sprejet zaradi komunistov. Blokaški *Hrvat* je ob tem primeru komentiral le, da je "dejstvo, da so slovenski uradniki v nasilju enaki srbskim "državotvorcem"¹¹⁰

Vodstvo SKRS je Radiću pošiljalo poročila o njihovih aktivnostih in pripravah na volitve. Poročali so o vsakem sestanku in skupščini, o številu prisotnih, o tem kdo in o čem je govoril, pa tudi o težavah, na katere so naleteli ob svojem delu. Tako naj bi se npr. na sestanku v Središču proti republikancem organizirale in dogovorile kar štiri stranke: demokrati, SLS, SKS in Narodni socialisti, vendar pa v svoji nameri uničiti sestanek niso uspeli, kot je poročal Matko Kelemina, predstavnik SKRS, kar naj bi pokazalo, da je tudi ta del Slovenije postal popolnoma republikanski.¹¹¹

Pred koncem volilnega boja so se odnosi med političnimi strankami do skrajnosti zaostri. Obtožbe so letele na vse strani. Izkoriščali so prav vse in na dan privlekli tudi najstarejše grehe. Časnik SLS *Slovenec* se je najbolj posvetil Radiću in

¹⁰⁹ SD, 11. 3. 1923, št. 11, str. 3-4, Moj drugi put po Medjimurju i Prekomurju.

¹¹⁰ H, 12. 3. 1923, št. 905, str. 1, Zabranjena skupščina HRSS u Brežicama.

¹¹¹ SD, 14. 3. 1923, št. 12, str. 7, Važno pismo vodstva Slovenske Republikanske Seljačke Stranke - SRSS.

pa seveda Novačanu ter med drugim zapisal: "Glede Radića pribijemo samo eno: Če je kdo vzdrževal Pašić-Pribičevićev režim toliko časa in omogočil ustavo, je bil to Radić, ki je vlekel politično neizobraženega hrvaškega seljaka s "človečansko hrvaško republiko, vsemu svetu diko" za nos. Imel je dve tretjini vseh hrvaških mandatov, a vendar so na Hrvaškem nemoteno ves čas divjali Pribičevićevi pandurji. Radić sam, ki še pred vojno ni imel bora v žepu, se pa koplje danes v milijonih ... Na to zvezo nas nehote opozarja Radićev slovenski učenec, federalist, republikanec in revolucionar g. Ant. Novačan. Njegova lista je bila na Kranjskem zavrnjena in sedaj namiguje svojim kranjskim pristašem, naj volijo ultracentralistične - demokrate. Ali že samo to ne razkrinkuje dovolj njegovega hohštaplerskega pustolovstva, da hoče mož živeti na račun ljudske naivnosti in zaupljivosti?"¹¹²

Isti časnik je Radića obtožil tudi, da je želel svojo Hrvatsko republiko, katero bi sestavljale štiri županije, "zakrpati" s kosom ozemlja, katerega naj bi nameraval odvzeti Sloveniji. Prav zaradi tega razloga je postavil svojo kandidaturo na Štajerskem, kjer naj bi uvedel svoje metode in razširil teror. Tako so v Rogatcu njegovi agitatorji prišli na shod SLS, je trdil *Slovenec*, in strahovali zborovalce, da je moralo poseči celo orožništvo, da bi jih zavarovali pred nasilneži. V Dobovi in okolici naj bi radićevci hodili po hišah, strahovali kmečko prebivalstvo in jim grozili, da bodo tistim, ki so imeli vinograde na Hrvaškem, vse uničili, če ne bodo glasovali za Radića.¹¹³

In v takem tekmovalnem in sovražnem vzdušju je prišel dan volitev. Slovenija je volila 26 poslancev. Kot zmagovalka je iz predvolilnega boja vsekakor izšla SLS, ki je prej imela 14, sedaj pa je dobila 21 poslanskih mest. Največji poraženec je bila Pucljeva SKS, ki je prej imela 9, sedaj pa le enega zastopnika.¹¹⁴ Republikanci SRS so na Štajerskem dobili le 1461 glasov, SLS 56.665, HRSS pa celo 10.186. Čeprav je SRS zagotavljala, da bodo za Novačanove republikance volili "vsi ponižani, vsi razžaljeni, vsi teptani, vsi revni in ubogi, vsi, katerim /so vladinovci vseh vrst/ prizadejali ... u nebo vpijoče krivice in končno vsi katerih tilnik se ukloniti noče", pa se je izkazalo, da takšnih ljudi ni bilo veliko.¹¹⁵ Zato pa je na Štajerskem SKRS (Radićevi republikanci) dobila dva mandata. Izvoljen je bil Stjepan Radić oziroma njegov namestnik Jakob Hrupič v Dolnji Lendavi in pa Štefan Čizmešija iz Preloga.¹¹⁶ Posebno veliko glasov je SKRS dobila v volilnem okraju Brežice (1391), v volilnem okraju Dolnja Lendava (1920) ter še posebej veliko v volilnem okraju Murska Sobota (3495).¹¹⁷

Liberalni *Slovenski narod* je zapisal, da ni nihče pričakoval, da si bo Radić zagotovil podporo volilcev ne samo na Hrvaškem, ampak celo v Sloveniji.¹¹⁸ Vendar pa je ocenil, da je k Radićevi zmagi na Slovenskem pripomogla vlada sama, saj bi mu morala, če je že dovolila, da je sestavil volilno listo, dovoliti tudi agitacijo v mejah zakona. Pametneje bi bilo, če bi vlada ljudem razložila, kaj pomenijo Radi-

¹¹² S, 15. 3. 1923, št. 60, str. 1, Za čast slovenskega naroda gre.

¹¹³ S, 16. 3. 1923, št. 61, str. 2, Volivno gibanje, Radićev teror na Štajerskem.

¹¹⁴ Horvat, Hrvatska na mučilištu, str. 158.

¹¹⁵ Grdina, Kratka zgodovina SZ in SRS, str. 94; Slovenska kronika, str. 286.

¹¹⁶ Horvat, Hrvatska na mučilištu, str. 158; SN, 21. 3. 1923, št. 66, str. 2, Radićeva poslanca v Prekmurju.

¹¹⁷ S, 19. 3. 1923, št. 63a, str. 1-6, Sijajna zmaga slovenskega ljudstva!.

¹¹⁸ SN, 19. 3. 1923, št. 65, str. 1, Po volitvah.

čevi nauki in kam vodijo, saj naj ljudi njegov program sploh ne bi zanimal. To je po mnenju slovenskih liberalcev dokazalo dejstvo, da ni dobil Novačan v primerjavi z Radićem skoraj nič glasov, čeprav je bil njegov program isti. Pri Radiću je torej ljudi privlačila le "mikavnost prepovedanega in mučeniškega".¹¹⁹

Vzroke za Radićev uspeh je iskala tudi SLS. Ugotavljali so, da je Radić pridobil pristaše kompaktno le na meji Štajerske in Hrvaške ter v Prekmurju. Na hrvaški meji naj bi Radićevi agitatorji uporabljali ista sredstva kot na Hrvaškem pod geslom "neodvisnost od Beograda in samostojnost v republiki". Znova so poudarili, da so v brežiškem okraju in v Halozah uporabljali tudi teror in grožnje. V Prekmurju pa naj bi šli celo še dlje, saj so, kot je zatrdil *Slovenec*, madžaronom obljubljali, da bodo Prekmurje vrnilo Madžarski. Celo kandidat radikalne stranke Benko naj bi agitiral za Radića, saj je v svojem volilnem letaku zapisal, da "njemu najbolj ugaja Radićeva stranka, ker pa Radić ne sme imeti volivne liste v tem okraju, kandidira on za radikalno stranko". Pristaši SLS so se strinjali s slovenskimi liberalci, saj so menili, da bi morali te agitatorje zapreti zaradi veleizdajniškega delovanja, ker pa so jih samo preganjali, se je radićevizem še hitreje in skrivoma širil med ljudstvom.¹²⁰

Novačana je popoln polom na volitvah silno potrl. Takoj je ustavil izhajanje *Republikanca*. Nato nekaj časa o njem ni bilo nobenih novic, vse dokler julija 1923 iz Beograda niso prišle novice o tem, da se je tam pojavil "bivši Radićev eksponent na Štajerskem" dr. Novačan. Novačan je poskušal navezati stike z različnimi političnimi, parlamentarnimi in novinarskimi krogi, še posebej pa s predstavniki Radikalne stranke. Namen njegovega obiska naj bi bilo iskanje finančne podpore za novo "protiklerikalno stranko". Na sestanku z novinarji je Novačan poudarjal, da sta Radić in Korošec predstavljala največjo nevarnost za državo, zaradi česar naj bi prav on ustanovil novo slovensko neodvisno stranko, ki bi se borila prav proti tema dvema državi nevarnima politikoma.¹²¹

V razgovoru z enim od urednikov časnika *Balkan*¹²² je Novačan poudaril, da je njegova stranka prekinila vse zveze z Radićem, ker kot navdušena zagovornica enotnosti in države (!) ni več mogla sprejemati njegovih predlogov, ki naj bi bili pravo veleizdajalsko delo. Dodal je še, da so slovenski (Novačanovi) republikanci raje žrtvovali dve poslanski mesti kot pa da bi žrtvovali državne interese. Zaradi

¹¹⁹ SN, 22. 3. 1923, št. 67, str. 1, Pismo iz Prekmurja.

¹²⁰ SN, 21. 3. 1923, št. 64, str. 3-4, Politične vesti, Radić v štajersko-prekmurjskem okraju.

¹²¹ SN, 20. 7. 1923, št. 163, str. 2, Politične vesti, Dr. Novačanova pot v Beograd; Grdina, Kratka zgodovina SZ in SRS, str. 94.

¹²² Novačanova izjava je bila v celoti nadvse zanimiva, saj je kazala, kako hitro in popolno je Novačan spremenil svojo politično smer: "Za enkrat vam še ne morem dosti reči, ampak vam bom vseeno dosti rekel. Obveščam vas, najprej, da smo mi, naša stranka, prekinili vse odnose z g. Stjepanom Radićem, ker nismo, kot navdušeni pristaši enotnosti in države, mogli pristati na nekatere njegove predloge, ki so, naše rodoljubje ne samo privedli pod vprašanje, ampak so predstavljali pravo izdajalsko delo v državi. Zaradi tega smo raje žrtvovali dve poslanski mesti, da ne bi žrtvovali državne interese in mislim, t.j. prepričan sem, da smo ravnali pošteno, prav tako, kakor se spodobi rodoljubom.

V nevarnosti da, ob pomoči izdajalcev, žrtvujemo državo, smo dosti raje žrtvovali, ne samo mandate, ampak tudi svoje republikansko prepričanje z željo konfederativne državne ureditve in vse, kar je v nasprotju z državotvorno politiko, z rodoljubno mislijo, v tem trenutku. Osvobojeni, srečno, ene prevare, mi sedaj iščemo novo, pošteno, koristnejšo, bolj nacionalno pot. S tem namenom smo se odločili, da kot vedno, v takšnih primerih za nasvet povprašamo v Beogradu. Beograd je bil do sedaj središče naše nacionalno-državne misli, to pa bo ostal tudi v prihodnje...". *Balkan*, 20. 7. 1923, št. 196, str. 1, "Vračaju se ...".

nevarnosti, da bi pomagali izdajalcem, je poudaril Novačan, pa so žrtvovali ne samo poslanska mesta, ampak tudi svoje republikansko prepričanje (!). Dodal je še, da sedaj "srečno osvobojeni jedne prevare iščejo novo poštenjšo, koristnejšo nacionalno pot", ter izjavil, da je bil zelo zadovoljen z razgovorom s predsednikom Ljubom Jovanovićem, načrtoval pa je še razgovor z Nikolom Pašićem, nato pa naj bi v Sloveniji s prijatelji začel "mnogo iskrenejšo in intenzivnejšo široko akcijo za jedinstvo, za ljubezen med brati, za državo".¹²³ *Slovenec* je to ponovno spremembo v Novačanovi politiki komentiral le z besedami: "Novačan je in ostane Novačan ...".¹²⁴

10. avgusta 1923 je Novačan v *Slovenskem narodu* objavil spis "Vsi pridete za menoj!", v katerem je zanikal vse obtožbe, da je šel v Beograd po denar ter da je postal "izdajalec domovine". V Beograd naj bi odšel, da bi pokazal, da je zagovornik najekstremnejše politične smeri priznanja državne in narodne enotnosti, da bi tako pokazal pot vsem, ki "se še drže gnile deske demagogije". Medtem ko je menil, da Korošec in Spaho nista talentirana politika in svojih strank nista ustvarila sama, ampak naj bi bila le nosilca "turškega oziroma slovenskega klerikalizma", pa je bil zanj Radić vrhunski politični talent, ki je sam ustvaril ideologijo svoje stranke in jo sam tudi organiziral. Zaradi tega, je bil prepričan Novačan, bi Radić dal vse, "ako bi se danes mogel oteti iz objema svojega otroka, ki se je razrasel v Herkula", ter stopiti na pot državotvorne politike. Menil pa je, da je bil Radić prevelik, da bi lahko postal spokornik kot Novačan in je skoraj preroško napovedal dan, ko bo Radić "ali smešen ali pa tragičen".¹²⁵ Tako eno kot drugo se je tudi uresničilo. Bil je smešen ob Markovem protokolu in kot minister v Pašićevi vladi ter tragičen ob atentatu v skupščini.¹²⁶

Novačan je dodal, da ve, koliko pristašev ima Radić v Sloveniji, vendar so si vsi njegovi prijatelji zakrivali oči pred resnico, saj bi sicer uvideli, kakšne posledice bi imeli Radićevi načrti, saj so težili k razpadu enotne države na dva dela. Vzhodni del z glavnim mestom Beogradom bi imeli Srbi, zahodni del z Zagrebom kot glavnim mestom pa bi imeli Hrvati. To bi po Novačanovem mnenju pomenilo, da bi bili Slovenci v taki državi "hrvaška pritiklina", katero bi izkoriščal zagrebški "židovski kapital". Menil je, da so Hrvati Slovence, če že ne sovražili, pa prav gotovo prezirali in v njihovi državi bi se morali Slovenci čez noč odpovedati svojim kulturnim stremljenjem, saj bi bili Hrvati prav gotovo hujši centralisti, kot so bili v skupni državi Srbi.¹²⁷

Novačan se je obregnil še ob Radićev "seljački program", v katerem naj bi ta svojo "ljubezen" do kmeta "demagoški, s pravo hrvaško kričavostjo nadul do absurda". Radić se je zavedal, kot je trdil njegov nekdanji zaveznik, da bi ta njegov program v praksi propadel v desetih dneh, česar naj bi se zavedala tudi vsa hrvaška gospoda, saj bi ga ta že zdavnaj uničila, če bi le zaslutila kakršnokoli nevarnost z njegove strani.¹²⁸ Še najbolj skeptičen pa je bil Novačan v vprašanju Radićevega republikanizma, za katerega je menil, da je bil popolnoma zlagan. V dokaz svojim trditvam je navedel pogovor ob njegovem zadnjem obisku pri Radiću. Ko sta se

¹²³ S, 23. 7. 1923, št. 166, str. 2, Politične vesti, Dr. Novačan se vrača zadovoljen iz Beograda.

¹²⁴ S, 24. 7. 1923, št. 164, str. 3, Politične vesti, K.k. Republik ali: Dr. Novačan je zadovoljen.

¹²⁵ SN, 10. 8. 1923, št. 181, str. 1, Vsi pridete za menoj!, dr. Anton Novačan.

¹²⁶ Grdina, Kratka zgodovina SZ in SRŠ, str. 95.

¹²⁷ SN, 10. 8. 1923, št. 181, str. 1, Vsi pridete za menoj!.

¹²⁸ Prav tam.

pogovarjala o sporazumu s Srbi, naj bi Radić Novačanu dejal: "Veš Novačan, mi se bomo morda republikanstvu odrekli, vendar mora to Beograd drago plačati" ter dodal še: "Pa vendar nismo mi toliko Hrvaška republikanska kmečka stranka, ampak smo v resnici Radićeva kmečka stranka in v vsakem trenutku se lahko znova preimenujemo, če bi bilo to potrebno!"¹²⁹

Ta Novačanov spis, v katerem je razen Radića napadel tudi Korošca, je razburil pristaše slovenskega političnega katolicizma. *Slovenec* je Novačana primerjal s političnim romantikom, ki je propadel na volitvah in ni mogel priti do svoje največje želje - ministrskega stolčka - ter se zaradi tega odpovedal republikanizmu in se ponudil Pašiču. Zanimivo pa je, da je *Slovenec* branil Radića, saj je zapisal, da se je Novačan spraval nanj v službi radikalne stranke. Podvomil je v resničnost zgodbe z obiska pri Radiću in se ponorčeval iz tega, kako je Novačan sam priznal, da je bilo njegovo republikanstvo zlagano, v isti sapi pa je bil ogorčen, ko je isto govoril o Radićevem republikanizmu.¹³⁰ Za Novačana se je s tem spisom končalo obdobje njegovega najplodnejšega ukvarjanja s politikom.¹³¹ Spor med HRSS in SRS pred volitvami pa je potrdil, da je bilo njuno kratkotrajno sodelovanje neiskreno, da je pomenilo le boj za oblast in ni bilo v ničemer povezano z idejo in interesi enotnega slovensko-hrvaškega kmečkega gibanja.¹³²

HRSS je po velikem uspehu na volitvah, ki so se odvijale 18. marca, 25. marca izdala "Proglas HRSS po volitvah", katerega del je bil namenjen posebej Slovencem. V tem proglasu je med drugim pisalo: "Sedaj imate tudi vi Slovenci svojo močno večino v Sloveniji (21 poslancev od 25). Zbralo se vas je 100.000 volilcev. Vaše vodstvo vam je reklo, da ste privatno lahko republikanci", kar se je nanašalo na izjave voditeljev SLS na skupščini v Celju, "sedaj pa vam mora reči, da ste to lahko in morate biti tudi javno. Najpomembnejše pa je to, da kot slovenski narod nastopite nerazdružljivo in enodušno z nami Hrvati, kot s hrvaškim narodom. Samo tako bomo Hrvati in Slovenci, kot dva bratska naroda, kmalu izvojevali popolno enakopravnost z bratskim srbskim narodom, ker se te enakopravnosti ne da izprositi. Torej skupaj v boj za sporazum!"¹³³

Aleksandra Berberih-Slana

STJEPAN RADIĆ AND THE REPUBLICAN MOVEMENT IN SLOVENIA. FROM THE FOUNDATION OF THE KINGDOM OF SCRS TO THE NATIONAL ASSEMBLY ELECTIONS IN 1923

S u m m a r y

The question of slovene-croatian political relations after the 1st World war is mainly a question of relations between the political parties and it's leaders.

Stjepan Radić with his Croatian Republican Peasant's Party largely influenced the slovene-croatian political contacts and political relations of that time. Stjepan Radić's wish was to spread the activity of his political party to the territory of Slovenia. These attempts were not greeted with enthusiasm by other slovene political parties, especially by Slovene People's Party and the liberals.

¹²⁹ Prav tam.

¹³⁰ S, 10. 8. 1923, št. 179, str. 2, Politične vesti, Spokorni dr. Novačan.

¹³¹ Grdina, Kratka zgodovina SZ in SRS, str. 94.

¹³² Zečević, Na zgodovinski prelomnici, str. 100.

¹³³ SD, 27. 3. 1923, št. 13b, str. 1, Proglas HRSS poslije izbora.

Nevertheless there was something about Radić and his ideas that attracted many. His rebellious behaviour, his opposition to the centralistic government, his promises were attractive to people. But they often forgot that Radić promised a lot but mostly did not fulfil his promises.

Although Radić had some problems with finding a suitable collaborator in Slovenia and with organization of his followers, his republicans were quite successful in 1923 elections. These elections proved that it was Radić as a person that attracted people more than his ideas. This was proved by a sad destiny of his ex-follower Anton Novačan. After a dispute with Radić, Novačan tried to succeed by himself but failed.

But the 1923 elections were only the beginning of expansion of republican ideology and an influence of the Croatian Republican Peasant's Party among Slovenian people.